

М. М. Тернущак

Державний вищий навчальний заклад
“Ужгородський національний університет”,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та міжнародного кримінального права

ПРО ПУБЛІЧНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРОВАДЖЕНЬ

© Тернущак М. М., 2016

Досліджено зміст та процесуальний механізм забезпечення публічно-правової охорони у контексті кримінального та адміністративно-деліктного проваджень. Запропоновано категорію “публічно-правова охорона прав людини” розглядати в межах поділу на кримінально-правову та адміністративно-деліктну. Окремо проаналізовано заходи та засоби публічно-правової охорони прав людини як складові механізму охорони суспільних відносин.

Ключові слова: публічно-правова охорона прав людини, кримінальна охорона, кримінальне провадження, адміністративно-деліктне провадження, правова норма, заходи, засоби.

М. М. Тернущак

О ПУБЛИЧНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ УГОЛОВНОГО И АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНОГО ПРОИЗВОДСТВ

Исследованы содержание и процессуальный механизм обеспечения публично-правовой охраны в контексте уголовного и административно-деликтного производств. Предложено категорию “публично-правовая охрана прав человека” рассматривать в пределах разделения на уголовно-правовую и административно-деликтную. Отдельно проанализированы меры и средства публично-правовой охраны прав человека, составляющих механизм охраны общественных отношений.

Ключевые слова: публично-правовая охрана прав человека, уголовное охрана, уголовное производство, административно-деликтное производства, правовая норма, меры, средства.

М. М. Ternushchak

ON PUBLIC-LEGAL PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE-TORT PROCEEDINGS

In the article investigate the content and procedural mechanism to ensure public legal protection in the context of criminal and administrative tort proceedings. A category of “publicly-legal protection of human rights” consider within the separation of criminal law and

administrative tort. Separately, analyzes measures and means of public-legal protection of human rights, as components of the mechanism of protection of social relations.

Key words: public-legal protection of human rights, criminal protection, criminal proceedings, administrative-tort proceedings, legal norm, measures, means.

Постановка проблеми. Публічно-правова охорона прав людини – відносно новітня юридична категорія, зміст якої передусім передбачає практичну реалізацію правоохоронної функції держави.

Сьогодні діяльність держави через свої компетентні органи із забезпечення правопорядку та протидії злочинності є дуже актуальною. У зв'язку із буремними подіями щодо проведення антитерористичної операції, наслідками якої є збільшення обігу незаконно ввезеної зброї, внутрішньої неконтрольованої міграції осіб, що відбували покарання, зумовило значне зростання кількості кримінальних та адміністративних правопорушень у відсотковому еквіваленті порівняно із попередніми роками.

Своєю чергою, відповідні фактори росту злочинності зобов'язують вищих політичних діячів держави формувати політику, спрямовану не тільки на розвиток публічного сервісу, а й на боротьбу із злочинністю, спрямовуючи значні зусилля та ресурси на реформування всієї правоохоронної системи. Більше того, діяльність державних правоохоронних органів, переважно органів внутрішніх справ, повинна спрямовуватися на запобігання злочинності, себто на вчасне та якісне застосування публічного примусу у частині превенції правопорушень.

Саме тому визначення змісту та механізмів забезпечення публічної охорони прав людини в Україні, особливо в контексті кримінального та адміністративно-деліктного провадження, є сьогодні важливим та затребуваним аспектом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Звертаючись до наукових напрацювань вітчизняної кримінальної та адміністративної школи у частині дослідження адміністративно-деліктного провадження, зазначимо, що категорія “публічно-правова охорона прав людини” не була окремим об'єктом наукового пізнання. Окремі положення відносно кримінально-правової охорони конституційних прав фізичних осіб активно висвітлювалися у наукових працях С. М. Монохончука [1], В. А. Бортника [2], Т. А. Павленко [3], В. М. Мульченка [4], Д. Ю. Кондратова [5] та інших.

Однак, системних наукових досліджень з приводу поняття та процесуального механізму практичного забезпечення публічно-правової охорони прав в Україні в єдиному розрізі кримінального та адміністративно-деліктного провадження не проводилося.

Ось чому автор має на меті розкриття вищезазначених аспектів категорії “публічно-правової охорони прав людини” крізь призму нормативної бази, що становить правову основу кримінального та адміністративно-деліктного провадження.

Виклад основного матеріалу. У контексті того, що правовідносини з приводу забезпечення основоположних міжнародних та конституційних прав людини насамперед охороняються кримінально-правовою та адміністративно-юрисдикційною нормами, діяльність компетентних на те державних та муніципальних органів, публічно-правову охорону прав та інтересів людини слід розглядати крізь призму специфіки нормативно-врегульованих механізмів охорони суспільних відносин. Такими механізмами, на наш погляд, є сукупна реалізація в практичну площину таких правових категорій:

- 1) правової норми (кримінальної, адміністративно-деліктної);
- 2) заходів забезпечення кримінальної та адміністративно-деліктної охорони прав людини;
- 3) засобів забезпечення кримінальної та адміністративно-деліктної охорони прав людини.

Відповідно, зміст правовідносин публічно-правової охорони прав людини полягатиме у застосуванні суб'єктом владних повноважень, як і виконавчими органами (переважно правоохоронними органами), місцевого самоврядування та судами загальної юрисдикції *заходів публічного примусу* (відповідальності (кримінального покарання, адміністративного стягнення),

попередження, припинення, забезпечення провадження (кримінального, адміністративно-деліктного)) задля забезпечення міжнародних та конституційно регламентованих прав людини.

У цьому сенсі в межах публічної охорони, враховуючи чинну нормативну кодифікацію (Кримінальний кодекс (далі – ККУ), Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) та Кодекс про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП)), доцільно розмежовувати відносини щодо застосування публічного примусу на кримінально-правові та адміністративно-деліктно-правові.

Кримінально-правова охорона прав людини ототожнюватиметься із публічними правовідносинами щодо забезпечення гарантій дотримання та не порушення конституційно-встановлених прав людини шляхом застосування кримінального примусу, а саме кримінальної відповідальності у вигляді покарань (покарань неповнолітніх), примусових заходів медичного характеру, заходів кримінального характеру стосовно юридичних осіб, превентивних, припиняючих заходів (забезпечення кримінального провадження) та слідчих дій. Своєю чергою, згідно з теорією адміністративного права, *адміністративно-деліктна охорона прав людини* забезпечуватиме гарантії дотримання та не порушення конституційно встановлених прав людини внаслідок застосування адміністративного примусу, а саме адміністративної відповідальності у вигляді стягнень (заходів впливу до неповнолітніх), заходів адміністративного попередження та припинення.

Відповідна позиція обґрунтовується тим, що разом із правовими нормами, що юридично регламентують публічну охорону, ключовими складовими, себто практичними виразниками як кримінальної, так і адміністративно-деліктної охорони прав людини є заходи та засоби забезпечення їх реалізації.

Повертаючись до процесуального механізму забезпечення публічної охорони прав громадян, зазначимо, що різновидність охоронних кримінальних та адміністративно-деліктних норм означатиме і різnorodність комплексу заходів публічно-примусового реагування, що застосовуватимуться.

Кримінально-правова охорона згідно з чинним кримінальним законодавством у частині застосування заходів примусу переважно регламентована нормами ККУ, КПКУ, ЗУ “Про національну поліцію”. Так, до заходів кримінально-правової охорони прав людини, які, на нашу думку, слід поділяти відповідно до кримінального та кримінально-процесуального законодавства, належатимуть:

1. *Покарання та заходи кримінального впливу до неповнолітніх* (штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі [6].

2. *Заходи кримінального характеру стосовно юридичних осіб* (штраф; конфіскація майна; ліквідація) [6].

3. *Примусові заходи медичного характеру* (надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом; госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом; примусове лікування) [6].

4. *Заходи забезпечення кримінального провадження* (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи кримінального характеру (особисте зобов’язання; особиста порука; застава; домашній арешт; тримання під вартою)) [7].

5. *Превентивні та примусові поліцейські заходи* (перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка і огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; проникнення до житла чи іншого володіння особи; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ; застосування технічних приладів і

технічних засобів, фото-, кінозйомки, відеозапису, засобів фото-, кінозйомки, відеозапису; перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування; фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї) [8].

6. *Слідчі (розшукові) дії* (допит; пред`явлення особи, трупа, речей для пізнання; проникнення до житла чи іншого володіння особи; обшук; огляд (трупа); освідування; слідчий експеримент; проведення експертизи) [7].

Адміністративно-деліктна охорона прав людини, за певною аналогією із кримінальною, здійснюватиметься завдяки заходам адміністративно-публічного примусу, а саме:

1. *Заходів адміністративного стягнення(впливу на неповнолітніх)* (адміністративний арешт; виправні роботи; громадські роботи; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об`єктом адміністративного правопорушення; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об`єктом адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинуві (права на полювання чи керування транспортними засобами); попередження; примусове видворення за межі України; штраф; догана, сувора догана; зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному чи трудовому колективу за їх згодою, чи то за проханням окремих громадян [9].

2. *Заходів адміністративного попередження* (вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території; встановлення посиленої охорони важливих об`єктів національної економіки та об`єктів; залучення громадян до боротьби зі стихійним лихом, епідеміями на примусовій основі; запровадження комендантської години; застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- кінозйомки, відеозапису, засобів фото- кінозйомки, відеозапису; зупинення транспортних засобів; обмеження пересування особи, руху транспортного засобу або фактичного володіння річчю; опитування особи; особистий огляд, поверхнева перевірка, огляд речей та огляд вантажу, транспортних засобів при перегині ними кордону; перевірка документів осіб; перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб; поліцейське піклування; посилення охорони громадського порядку та об`єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства; проникнення до житла чи іншого володіння особи [8; 9; 10].

3. *Заходів адміністративного припинення* (адміністративне затримання; безпосередній фізичний вплив (сила) на осіб, що продовжують вчиняти протиправні дії; введення заборони на ввезення та вивезення певного виду вантажу; вилучення речей та документів; вимога службової особи правоохоронного органу припинити правопорушення; відсторонення водіїв від керування транспортними засобами; встановлення для юридичних осіб квартирної повинності для тимчасового розміщення евакуйованого або тимчасово переселеного населення, аварійно-рятувальних формувань та військових підрозділів, залучених до подолання надзвичайних ситуацій; встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних та протиепідемічних заходів; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; доставка правопорушника за належністю; заборона виготовлення і розповсюдження інформаційних матеріалів, що можуть дестабілізувати обстановку; заборона експлуатації об`єктів; заборона проведення масових заходів, заборона страйків; застосування вогнепальної зброї; застосування спеціальних засобів; зупинення робіт на підприємствах, установах, організаціях; мобілізація та використання ресурсів підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності, для відвернення небезпеки та ліквідації надзвичайних ситуацій з обов'язковою компенсацією понесених втрат; обмеження або тимчасова заборона продажу зброї, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин, а також алкогольних напоїв та речовин, вироблених на спиртовій основі; примусове відчуження або вилучення майна у юридичних і фізичних осіб; тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових жилих приміщень; тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї та боєприпасів, а у підприємств, установ і

організацій – навчальної військової техніки, вибухових, радіоактивних речовин і матеріалів, отруйних і сильнодіючих хімічних речовин [8–10] та інших.

Не менш важливим елементом механізму забезпечення публічно-правової охорони, ніж заходи публічного примусу, причому як і у кримінальному, так і в адміністративно-деліктному провадженнях, є *засоби* забезпечення кримінально-правової та адміністративно-правової охорони прав людини. Зокрема найтипівішими засобами, що застосовують у своїй діяльності спеціальні підрозділи швидкого реагування правоохоронних органів, є *спеціальні засоби*.

Найчастіше використовують спеціальні засоби підрозділи Національної поліції України, вичерпний перелік яких міститься у нормах ЗУ “Про національну поліцію”. До таких засобів належать: гумові та пластикові кийки; електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв’язування тощо); засоби, споряджені речовинами сльозогінної, дратівної дії; засоби примусової зупинки транспорту; спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби; службові собаки та службові коні; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; засоби акустичного та мікрохвильового впливу; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями, металевими снарядами несмертельної дії; засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами; водомети, бронемашини, інші спеціальні транспортні засоби [8].

Однак зазначимо, що для успішної практичної реалізації вищенаведених заходів та засобів публічно-правової охорони в кримінальному та адміністративно-деліктному провадженнях насамперед важливі фахова підготовка та компетенція працівника правоохоронного органу, його психологічний стан, особисті якості та патріотичне виховання.

Висновки. Отже, можна зробити такі висновки:

по-перше, розкрито зміст “публічної охорони прав людини”, “кримінально-правової охорони прав людини”, “адміністративно-деліктної охорони прав людини”, що за своєю процесуальною природою співвідноситимуться за принципом “загальне-особливе”, а саме публічно-правова охорона як загальне явище, а кримінальна та адміністративно-деліктна охорони як спеціальні;

по-друге, наведено перелік кодифікованих та інших законодавчих актів, заходів реагування та засобів їх забезпечення як складових процесуального механізму забезпечення публічно-правової охорони в межах кримінального та адміністративно-деліктного провадженнь.

1. Мохончук С. М. *Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11 / С. М. Мохончук. – Харків, 2014. – 39 с.* 2. Бортник В. А. *Кримінально-правова охорона честі та гідності особи : автореф. дис... канд. юрид. наук. : 12.00.08 / В. А. Бортник. – Київ, 2004. – 20 с.* 3. Павленко Т. А. *Концепція кримінально-правової охорони права людини на життя в Україні : дис... канд. юрид. наук. : 12.00.08 / Т. А. Павленко. – Львів, 2008. – 20 с.* 4. Мульченко В. В. *Кримінально-правова охорона недоторканності суддів України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. В. Мульченко. – Харків, 2014. – 20 с.* 5. Кондратов Д. Ю. *Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв’язку або через комп’ютер : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д. Ю. Кондратов. – Харків, 2011. – 20 с.* 6. *Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341-III (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.* 7. *Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13.04.2012 р., № 4651-VI (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.* 8. *Про національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відом. Верхов. Ради України. – 2015. – № 40-41. – Ст. 379.* 9. *Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р., № 8073-X (із змінами та доповненнями) // Відом. Верхов. Ради Української РСР. – 1984. – № 51. – Ст. 1122.* 10. *Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України : від 16.03.2000 № 1550-III (із змінами та доповненнями) // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 23. – Ст. 176.*